

KODEKS NOVINARA SRBIJE
- UPUTSTVA I SMERNICE -

U SARADNJI:

Udruženja novinara Srbije (UNS),

Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), i

Asocijacije medijskih fotografa Srbije (AMFS),

uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, predstavništvo Beograd (KAS)

DIREKTOR PROJEKTA:

Nino Brajović

STRUČNI SARADNICI:

Lidija Kujundžić

Tamara Skroza

Zvezdan Mančić

Đorđe Vlajić

VERZIJA:

novembar 2008.

© **Fondacija Konrad Adenauer, Beograd**

Sva prava zadržana.

Doštampavanje u celosti kao i u segmentima samo uz dozvolu izdavača.

KODEKS NOVINARA SRBIJE

- UPUTSTVA I SMERNICE -

SADRŽAJ:

Preambula	8
I Istinitost izveštavanja.....	10
II Nezavisnost od pritiska	13
III Odgovornost novinara	16
IV Novinarska pažnja.....	19
V Odnos prema izvorima informisanja	21
VI Poštovanje privatnosti.....	24
VII Korišćenje časnih sredstava	26
VIII Poštovanje autorstva	28
IX Zaštita novinara	30

Primeri:

- Etnička pripadnost osumnjičenih počinitelaca krivičnih dela32
- Seksualno opredeljenje osoba o kojima se piše33
- Zaštita privatnosti
- Zloupotreba neznanja.....35
- Nasilni sadržaji
- Naslovi

Predgovor

Medijska scena u Srbiji je, od demokratskih promena do danas, ostvarila značajne pozitivne pomake. Fondacija Konrad Adenauer, podržavajući unapređenje medijskog sistema u Srbiji, kroz više svojih različitih medijskih projekata doprinosi tome da se u Srbiji etabliraju osnovne vrednosti slobodnog i nezavisnog novinarstva. Upravo „Kodeks novinara Srbije. Uputstva i smernice“ važan su doprinos tom procesu.

Slobodni mediji mogu da korespondiraju samo sa demokratijom. Demokracija, s druge strane, funkcioniše kada građani mogu slobodno da se informišu i formiraju svoje mišljenje. Ove osnovne pretpostavke demokratije i slobodnih medija ne mogu da se ostvare u društvima u kojima država i interesne grupe utiču na medije.

Mediji i novinari su u funkciji društva. Stoga, jedina instanca koja bi trebalo da kontroliše medije i novinare jeste medijska samoregulacija. Novinarska udruženja Srbije – Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije – objavljivanjem ovih uputstava uz Kodeks novinara Srbije potvrđuju svoju afirmativnu ulogu u procesu profesionalizacije medija u Srbiji.

Nadamo se da će ova uputstva i smernice uz Kodeks novinara Srbije biti korisna, i da će doprineti profesionalizaciji medijskog sistema u Srbiji, zasnovanom na principima samoregulacije.

Claudia Crawford
direktorka
Fondacija Konrad Adenauer

Beograd, novembra 2008.

PREAMBULA

UNS i NUNS ovaj kodeks donose kao etički standard profesionalnog postupanja novinara.

Dužnost je novinara da slede profesionalne i etičke principe sadržane u Kodeksu, i da se suprotstave pritiscima da te principe prekrše. Kodeks preporučuje solidarnost sa kolegama kada su ugroženi standardi profesionalnog postupanja novinara.

Obrazloženje:

Profesionalni i etički standardi definisani u ovom Kodeksu teže podizanju ugleda novinarske profesije, propagiraju zalaganje za slobodu mišljenja, govora i izražavanja, kao i nezavisnost medija.

Novinari koji krše načela ovog Kodeksa ne mogu da računaju na bezrezervnu podršku novinarskih udruženja i kolega.

Mediji su dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa. U kontekstu ovog Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima.

Za primenu ovog Kodeksa odgovorni su i urednici i izdavači.

Obrazloženje:

Novinari, odnosno urednici profesionalno su odgovorni javnosti (čitaocima/gledaocima/slušaoocima), a ne izdavaču/vlasniku (državi i interesnim grupama), i njihovim privatnim, ekonomskim, političkim i drugim interesima.

Izdavač/vlasnik ima nesporno pravo da ostvaruje poslovnu dobit i njome se rukovodi u poslovanju medija. Istovremeno, razlog postojanja medija jeste javni interes, i vlasničko pravo ga ne sme narušiti. Poslovni, politički i privatni interesi izdavača/vlasnika ne smeju da budu izgovor ili opravdanje za kršenje ovog Kodeksa.

Izdavač/vlasnik ne bi trebalo da po svom nahođenju, bez saglasnosti redakcije, menja uređivačku politiku medija. Izdavač ima pravo da definiše uređivačku politiku, ali ona ne sme da bude u sukobu sa zakonom niti sa profesionalnim kodeksom.

I ISTINITOST IZVEŠTAVANJA

1. Obaveza je novinara da tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvesti o događajima od interesa za javnost, poštujući pravo javnosti da sazna istinu i držeći se osnovnih standarda novinarske profesije.

Smernice:

- Moguće dejstvo objavljene informacije na medij ili medijskog vlasnika ne sme da utiče na odluku o njenom objavljivanju.
- Politička ili ideološka pozadina informacije ne sme da utiče na odluku o njenom objavljivanju, čak i ukoliko je ta politička ili ideološka pozadina u suprotnosti s političkim ubeđenjima novinara, urednika ili vlasnika medija.
- Saopštenja političkih stranaka ili drugih interesnih grupa moraju da budu označena kao takva. U slučaju da je saopštenje redakcijski obrađeno, čitaoci/gledaoci/slušaoци moraju da budu obavešteni o primarnom izvoru informacije.
- Redakcijska obrada saopštenja ne sme da izmeni činjenice, kontekst u kojem su upotrebljene, niti njihov smisao.

2. Pravo je medija da imaju različite uređivačke koncepte, ali je obaveza novinara i urednika da prave jasnu razliku između činjenica koje prenose, komentara, pretpostavki i nagađanja.

Smernice:

- Mediji koji prenose agencijske vesti snose odgovornost za ono što objavljuju. Ukoliko je agencija navedena kao izvor informacije, skraćivanje ili dopuna te informacije ne sme da promeni elementarno značenje, odnosno zaključak koji je agencija plasirala.
- Prilikom objave rezultata ispitivanja javnog mnjenja, preporučljivo je da se navede: naziv agencije koja je sproveda ispitivanje, naručilac ispitivanja, broj ispitanika, vreme kada je ispitivanje obavljeno, pitanja koja su postavljena ispitanicima.

- Ukoliko je objavljeni komentar u suprotnosti sa uređivačkom politikom ili stavom redakcije, preporučljivo je da čitaoci/gledaoci/slušaoци o tome budu obavešteni.
- Otvoreno zalaganje za jednu političku stranku ili opciju nespojivo je s novinarskom profesijom.
- Novinari nisu obavezni da intervjuisanoj osobi omoguće autorizaciju teksta. Ukoliko se, u dogovoru s urednicima, ipak odobri autorizacija, intervjuisana osoba nema pravo da menja novinarska pitanja, smisao i kontekst svojih odgovora.
- Promene sadržaja fotografije nedopustive su bez saglasnosti autora.
- Mora se jasno naglasiti razlika između dokumentarne fotografije i fotomontaže. Čitaoci/gledaoci ne smeju da se dovode u zabludu.
- Nedopustive su drastične intervencije pri digitalnoj obradi dokumentarne fotografije. Dozvoljene su samo minimalne korekcije (u domenu boja, kontrasta, oštine, i slično) koje ne utiču na njen sadržaj.

3. Novinar je dužan da naznači izvor informacije koju prenosi. Ukoliko izvor ne želi da bude otkriven, novinari i urednici postupaju sa dužnom profesionalnom pažnjom i svojim profesionalnim autoritetom staju iza informacije i odgovaraju za njenu tačnost.

Smernice:

- U slučaju da izvor informacije uslovljava da ostane neimenovan, redakcija je dužna da to poštuje. Od ovog pravila može da se odstupa, ukoliko se informacija odnosi na planiranje nekog zločina, ili kršenje ustavnog poretka i bezbednosti države, kada je obaveza redakcije da to prijavi nadležnim organima. Preporučljivo je da se u ovim slučajevima konsultuje pravni savetnik.
- Objavljivanje informacija koje su označene kao poverljive, dopušteno je isključivo ukoliko se utvrdi da je pravo javnosti da bude informisana prioritarno u odnosu na razloge poverljivosti informacija.

4. Novinar je dužan, kada je to neophodno, da konsultuje što više izvora i da im omogući da iznesu svoj stav.

Smernice:

- Novinar je dužan da konsultuje najmanje dva nezavisna izvora informacija koja će datu informaciju da potvrde ili ospore.
- Dva međusobno nezavisna izvora informacija posebno su poželjna u slučaju postojanja indicije da zvaničan izvor daje nepotpunu i/ili netačnu informaciju. Postojanje dva nezavisna izvora informacija jednako je preporučljivo i u slučaju da ključne informacije potiču od anonimnog, odnosno poverljivog izvora.

5. Sa novinarstvom nespojivi su objavljivanje neosnovanih optužbi, kleveta, glasina, kao i izmišljenih pisama ili pisama čiji autor nije poznat ili njegov identitet nije proverljiv.

Smernice:

- Sadržaj pisama koja se objavljuju mora da bude u skladu s načelima profesionalne etike.
- Iako adresa pošiljaoca ne bi trebalo da se objavljuje, ona mora da bude poznata redakciji. Ukoliko postoji sumnja u identitet pošiljaoca, pismo ne bi trebalo da se objavi.
- Objavljivanje izmišljenih pisama nije dozvoljeno, kao ni intervencije na pismima bez saglasnosti autora.
- U slučaju da novinar proceni da je objavljivanje nepotvrđene informacije ili nagađanja u interesu javnosti, dužan je da jasno i nedvosmisleno naglasi da informacija nije potvrđena.

II NEZAVISNOST OD PRITISAKA

1. Novinar treba da se suprotstavi svakom pritisku na slobodno obavljanje profesije, kao i svakom vidu cenzure. Novinar zadatke prima samo od nadležnih urednika.

Smernice:

- Novinar/urednik treba da izvesti javnost o pritiscima koji ugrožavaju slobodu informisanja i nezavisnost medija.
- Urednik je dužan da zaštiti novinara od svakog oblika cenzure i pritiska koji su mu poznati, bez obzira da li oni potiču od izdavača/vlasnika, države, interesnih grupa, i slično.
- Autocenzura se smatra kršenjem profesionalnih i etičkih normi.
- Uredničke intervencije ne smeju da izmene činjenice, kontekst i stavove novinara koji potpisuje tekst/prilog. U slučaju da urednik izmeni činjenice, kontekst i stavove iznesene u tekstu/prilogu, novinar je obavezan da se od tih intervencija ogradi.
- Naslov teksta/priloga ne sme da bude u suprotnosti sa suštinom teksta/priloga.
- Naslov teksta/priloga podleže istim etičkim principima kao i sam tekst/prilog.
- Bilo kakve intervencije (urednika, grafičkog urednika, dizajnera, i drugih), u pogledu sadržaja fotografije, nedopustive su bez saglasnosti autora.

2. Sa novinarstvom je nespojivo primanje mita za objavljivanje, prikrivanje ili sprečavanje prikupljanja i objavljivanja informacija. Novinar ne sme odlagati objavljivanje bitnih informacija, osim zbog neophodne provere tačnosti.

Smernice:

- Novinar ne sme da prihvata privilegije, nadoknade, i vredne poklone koji bi za posledicu imali neobjektivno predstavljanje darodavca u medijima.
- Ukoliko je pojedinac odnosno organizacija platila putne troškove novinaru/uredniku, on je dužan da tu činjenicu navede u tekstu/prilogu.
- Ukoliko se izveštava o temama koje su deo studijskog putovanja, profesionalnog usavršavanja ili stipendije, a koje organizuju političke stranke, organizacije ili kompanije, onda to mora da bude nedvosmisleno navedeno u tekstu/prilogu.
- Redakcija bi, kadgod je to moguće, trebalo da plaća službena putovanja novinara, putne troškove novinara na zadatku, ulaznice za različite događaje, i slično.
- Novinar/urednik ne sme da proda dokumenta, audio/video zapise, knjige i druge materijale koje je dobio u svrhu medijskog izveštavanja. Ovakvi materijali ne bi trebalo da se ustupaju drugim medijima bez saglasnosti izvora informacija.
- Preporučuje se da materijali dobijeni od izvora informacija ostanu u posedu redakcije ili dokumentacionog centra medija za koji novinar/urednik izveštava.
- Ukoliko se novinar sa sagovornikom sastaje u restoranu, trošak bi trebalo da snosi redakcija. U slučaju da je to neizvodljivo, novinar bi trebalo da insistira na susretu na nekom nekom mestu koje ne iziskuje troškove.
- Prihvatanje poklona dozvoljeno je samo u slučajevima kada je reč o potrošnom propagandnom materijalu (olovke, notesi, kačketi, i slično), ili predmetima neznatne materijalne vrednosti. Novinar bi trebalo da odbije poklon veće vrednosti, i da o tome obavesti urednika.

3. Ekonomski i politički interesi izdavača ne smeju da utiču na uređivačku politiku na način koji bi imao za posledicu netačno, neobjektivno, nepotpuno i neblagovremeno informisanje javnosti.

Smernice:

- Medijima se preporučuje da svoju vlasničku strukturu učine javnom (transparentnom) u svojim izdanjima.
- Ukoliko se izveštava o pojedincima i kompanijama koje imaju vlasnički udeo u mediju, preporučuje se da novinar/urednik navede tu činjenicu.
- Ukoliko izdavač medija ima vlasnički udeo u organizaciji, kompaniji o kojoj se izveštava, novinar/urednik trebalo bi da navede tu činjenicu.

4. Novinar se ne može prisiliti na izražavanje mišljenja protivnog njegovoj savesti.

Smernice:

- Novinar ne može biti kažnjen zbog odbijanja da izveštava suprotno svojim opredeljenjima i moralnim načelima.
- Ukoliko novinara prisiljavaju da izveštava suprotno svojim uverenjima, on ima pravo da javnost s tim upozna.

III ODGOVORNOST NOVINARA

1. Novinar je, pre svega, odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa. Novinar se mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja.

Smernice:

- Novinar treba da izvesti urednika ukoliko se njegovi lični, ekonomski, politički i drugi interesi prepliću sa profesionalnim dužnostima.
- Novinarska profesija nespojiva je sa širenjem bilo koje vrste: polnih, rodnih, etničkih, rasnih, socijalnih, ili verskih stereotipa. Predrasude koje novinari privatno imaju, ne smeju da budu emitovane/objavljene ni u kakvom kontekstu, ni otvoreno, ni prikriveno.
- Nedopustivo je kolokvijalno, pogrdno i neprecizno nazivanje određene grupe.
- U izveštajima o krivičnim delima, nacionalna, rasna, verska, ideološka i politička pripadnost, kao i seksualno opredeljenje, socijalni i bračni status osumnjičenih lica ili žrtava, pominju se samo u slučaju kada su opredeljenja, pripadnost ili status u neposrednoj vezi s vrstom i prirodom počinjenog krivičnog dela.

2. Falsifikovanje dokumenata i plagijat nedopustivi su i smatraju se teškim prekršajem standarda profesionalnog postupanja novinara.

Smernice:

- Korišćenje tuđih informacija, ideja, istraživanja, i fotografija i grafičkih prikaza bez adekvatnog navođenja izvora, smatra se plagiranjem, i predstavlja jednu od najtežih povreda profesionalnih i etičkih standarda. Plagiranje ugrožava kredibilitet novinara/medijske kuće, i dovodi i do gubitka poverenja čitalaca/gledalaca/slušalaca u novinarsku profesiju.

3. Novinar je dužan da poštuje pravilo pretpostavke nevinosti i ne sme nikoga proglasiti krivim do izricanja sudske presude.

Smernice:

- Mediji su dužni da poštuju pravo pretpostavke nevinosti i da štite privatnost i identitet osumnjičenog ili počinioca, čak i u slučaju priznanja krivice.
- Zaštita privatnosti i identiteta podrazumeva ne samo zaštitu imena (označavanje osumnjičenog inicijalima), već i zaštitu drugih podataka koji bi mogli da upute na njegov identitet: fotografija, adresa, opis izgleda, bračno stanje, socijalni status, pripadnost nekoj grupi, imena suseda, rođaka i prijatelja.
- Žrtve i osumnjičeni često nisu svesni moći medija. Novinar je obavezan da to uzme u obzir, te da ne zloupotrebljava neznanje svojih sagovornika.
- Ukoliko žrtva nekog krivičnog dela pristane na razgovor, novinar ne sme da na osnovu tog razgovora otkrije identitet žrtve ili eventualnog počinioca.
- Ukoliko izveštava o počinjenom krivičnom delu, novinar mora da bude na oprezu da, u razgovoru s eventualnim svedocima, ne obelodani identitet žrtve, odnosno identitet i pravo na pretpostavku nevinosti osumnjičenog.
- Novinar mora da ima u vidu mogućnost zloupotrebe i manipulacije kojima mogu da ga izlože tobožnje žrtve određenih krivičnih dela.

4. Novinaru je zabranjeno da koristi neprimerene, uznemiravajuće, pornografske i sve druge sadržaje koji mogu imati štetan uticaj na decu.

5. Novinar je dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa.

6. Novinar neguje kulturu i etiku javne reči, poštuje pravo na odgovor, izvinjenje i ispravku i dužan je da blagovremeno objavi odgovarajuću ispravku.

Smernice:

- Mediji su dužni da, bez odlaganja, objave tačnu i potpunu informaciju, čak i ako su nehotice plasirali informaciju za koju se naknadno ispostavilo da je neosnovana optužba, glasina, uvreda ili kleveta.

7. Svaki vid komercijalnog oglašavanja kao i politička propaganda, koje nisu jasno označene, smatraju se teškim prekršajem standarda profesionalnog postupanja novinara.

Smernice:

- Reklama i prikrivena reklama, kao i svaki vid komercijalnog oglašavanja i ekonomske propagande, moraju da budu jasno odvojeni od novinarskog sadržaja.
- Prikrivenom reklamom i PR tekstovima/prilozima smatraju se reklamni/propagandni sadržaji koji svojim izgledom, načinom pripreme, toliko liče na autentični novinarski tekst/prilog da čitalac/gledalac nije u stanju da razlikuje ekonomsku, to jest političku propagandu od novinarskog sadržaja.
- Novinarski tekstovi/prilozi o preduzećima, proizvodima i uslugama ne bi trebalo da prekorače granicu prikriivenog reklamiranja. Novinar je dužan da bude posebno pažljiv kada koristi saopštenja za javnost, tekstove i druge materijale PR i marketinških agencija, budući da oni primarno imaju svrhu da za klijente (direktno ili indirektno), obezbede besplatan i povoljan publicitet.

IV NOVINARSKA PAŽNJA

1. Novinar je obavezan da pristupa poslu sa dužnom profesionalnom pažnjom.

2. Novinar ne sme slepo da veruje izvoru informacija. Novinar mora da vodi računa o tome da izvori informacija često slede svoje interese ili interese društvenih grupa kojima pripadaju i prilagođavaju svoje iskaze tim interesima.

Smernice:

- U kontaktu sa izvorima informacija neophodna je posebna pažnja kako bi se izbegla stvarna ili prividna pristrasnost, proistekla iz prisnih ličnih odnosa.
- Čitaoci/gledaoci/slušaoци moraju da budu obavešteni o neposrednoj koristi koju izvor može ostvariti od objavljivanja informacije. Ako izvor ima neposredan interes, ili nastoji da se s nekim obračuna, čitaoci/gledaoci/slušaoци moraju o tome da budu obavešteni.

3. Prećutkivanje činjenica koje mogu bitno da utiču na stav javnosti o nekom događaju jednako je njihovom namernom iskrivljivanju ili iznošenju laži.

Smernice:

- Ukoliko su izvori informacija portparoli političkih stranaka, pojedinaca i kompanija, taj podatak mora da se navede jer je moguć njihov direktan ili indirektan uticaj na objektivnost izveštavanja.

4. Novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da šire mediji i učiniće sve da izbegne diskriminaciju zasnovanu, između ostalog, na rasi, polu, starosti, seksualnom opredeljenju, jeziku, veri, političkom i drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom poretku.

Smernice:

- Pripadnost određenoj etničkoj, političkoj, ideološkoj, ili nekoj drugoj grupi, kao i bračno stanje, versko opredeljenje, društveno poreklo, navodi

se samo u slučajevima kada je taj podatak neophodan za puno razumevanje konteksta događaja o kojem se izveštava.

- Novinari moraju da izbegavaju fraze koje imaju šovinističke, seksističke, ili na bilo koji drugi način diskriminatorne konotacije (na primer: „pripadnica lepšeg pola“, „pripadnik jačeg pola“, „crnogorska lenjost“, i tome slično).

V **ODNOS PREMA IZVORIMA INFORMISANJA**

1. Novinar ima pravo da istražuje sve okolnosti i činjenice o događajima koji su od interesa za javnost.

2. Novinar se u prikupljanju informacija ne sme služiti iznudom, pretnjom i proganjanjem izvora informacija.

- Pored toga što ne smeju da prete izvorima informacija, novinari ne bi smeli da obećavaju ni povoljno izveštavanje u zamenu za informacije.

3. Novinar je dužan da poštuje zahtev izvora informisanja za anonimnošću. Izmišljanje anonimnih izvora je težak prekršaj standarda profesionalnog postupanja novinara.

Smernice:

- Korišćenje anonimnih (poverljivih) izvora informacija generalno se ne preporučuje, osim ukoliko nema drugog načina da se dođe do informacije od izuzetnog značaja za javnost.
- Često, upotreba neimenovanih izvora informacija predstavlja samo način da izvor ili sam novinar/medij iznese netačne, nepotpune i nedovoljno proverene informacije. U slučaju da se pokaže da skrivanje izvora služi za pokriće njegovog nepostojanja, kredibilitet novinara/medija biće ozbiljno narušena.
- Anonimnost/poverljivost treba omogućiti izvorima koji mogu da pruže informaciju „iz prve ruke“, odnosno za dokumenta koja direktno potvrđuju, ili, sama po sebi, predstavljaju informaciju od izuzetnog značaja za javnost.
- Urednik je obavezan da sa novinarom proveri opravdanost upotrebe anonimnih (poverljivih) izvora informacija. U tom smislu, neophodno je da bar jedan urednik zna i štiti identitet anonimnog izvora.
- Ukoliko izvor informacija zahteva od novinara da njegov identitet ne otkrije ni uredniku, ovakav zahtev treba odbiti.

4. Novinar je dužan da se predstavi izvoru informacija i da navede medij za koji u tom trenutku radi.

Smernice:

- Lažno predstavljanje i netačno identifikovanje medija za koji novinar radi nije dozvoljeno.
- Novinari na zadatku ne smeju da se predstavljaju kao lica koja imaju posebna ovlašćenja, poslovni ljudi ili „obični građani“.
- Prikriivanje identiteta novinara može se primeniti samo kao krajnje sredstvo pribavljanja informacija: ukoliko su bezuspešno primenjeni drugi metodi, ukoliko se informacija ne može pribaviti na drugi način, i samo ukoliko je u pitanju informacija od izuzetnog značaja za javnost.
- U slučaju prikriivanja identiteta novinara, neophodno je da o tome bude obavешteno uredništvo, a preporučuje se i da se konsultuju pravni savetnici zbog mogućih pravnih posledica.

5. Na zahtev urednika novinar može da mu saopšti identitet izvora koji želi da ostane anonimn, a urednik je dužan da zaštiti anonimnost izvora.

Smernice:

- Ukoliko je izvor informacija neimenovan, urednik mora da bude obavешten o identitetu izvora, jer i novinari i urednici odgovaraju za tačnost objavljene informacije.
- Novinar ima pravo da ne saopšti identitet anonimnog (poverljivog) izvora uredniku. U tom slučaju, urednik može da donese odluku o neobjavlivanju informacije koja je dobijena od njemu nepoznatog izvora, i ovaj se postupak po Kodeksu ne smatra cenzurom.

6. Maloletnici se, po pravilu, mogu intervjuisati jedino u prisustvu ili uz saglasnost roditelja odnosno staratelja.

7. Novinar nikada ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi, njihovo neznanje ili nedovoljnu sposobnost rasuđivanja.

Smernice:

- Izvori informacija s kojima novinar razgovara nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave mogu da imaju po njih lično, kao i po ljude o kojima govore. S novinarskom profesijom nespojiva je svesna zloupotreba, ali i nepažnja čija bi moguća posledica bila zloupotreba sagovornika.

8. Novinar ne sme među ljude unositi neopravdan strah niti ulivati lažne nade.

Smernice:

- Novinar koji namerno, naročito zbog „atraktivnosti“ teksta/priloga, podstiče neutemeljene strahove i nade čitalaca/gledalaca/slušalaca, na najekstremniji način krši etički kodeks.

VI POŠTOVANJE PRIVATNOSTI

1. Novinar poštuje privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi o kojima piše. Pravo na privatnost je suženo kada je reč o javnim ličnostima, a posebno nosiocima javnih funkcija.

Smernice:

- Prilikom izveštavanja o nesrećama i krivičnim delima, nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počinilaca koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioца, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti.
- Novinar mora da ima svest o moći medija, odnosno o mogućim posledicama po žrtvu ili počinioца ukoliko se otkrije njihov identitet. Posebno mora da ima u vidu težinu mogućih posledica u slučaju eventualne greške/pogrešne pretpostavke u izveštavanju.
- Čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioца ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. Greška državnih organa ne podrazumeva „dozvolu“ za kršenje etičkih principa profesije.
- Javne ličnosti unapred su svesne da im je pravo na privatnost donekle ograničeno, ali to istovremeno ne znači da mediji mogu da ga krše bez ikakvog razloga i objašnjenja.
- Podaci iz privatnog života javnih ličnosti objavljuju se samo ukoliko je to u interesu javnosti, odnosno ukoliko imaju direktne posledice na više ljudi, ukoliko su u suprotnosti s duhom funkcije koju ta ličnost obavlja, ili idejama koje javno zastupa.
- U slučaju smrti javne ličnosti, mediji moraju da budu posebno oprezni s informacijama koje tu ličnost naknadno povezuju s nekim krivičnim delom ili diskriminišućim saznanjem. Čak i ukoliko je u pitanju informacija od javnog značaja, novinar mora da bude svestan da su preminule osobe zakonom oslobođene od daljeg krivičnog gonjenja.

2. Novinari i urednici naročito treba da izbegavaju spekulacije i prenošenje nedovoljno proverljivih stavova u izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih ili su teško pogođeni materijalni i drugi interesi građana.

3. U izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar je dužan da svoja pitanja prilagodi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije.

Smernice:

- Fotografi i snimatelji dužni su da se, prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.

4. Novinar je obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom.

Smernice:

- Predstavnici državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada. Podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Novinar ne sme da zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene.

VII KORIŠĆENJE ČASNIH SREDSTAVA

1. U prikupljanju informacija, fotografija, dokumenata, zvučnih i video zapisa novinar će se koristiti samo časnim sredstvima.

Smernice:

- Mediji ne smeju da objavljuju materijal pribavljen uz pomoć skrivenih kamera, prislušnih uređaja, odnosno neovlašćenim prisluškivanjem.

2. Novinar ne treba da nastavi sa postavljanjem pitanja, telefoniranjem, fotografisanjem ili snimanjem privatnog lica pošto je zamoljen da odustane.

3. Pritisak na privatno lice da dà odgovor na neko pitanje može biti nastavljen i nakon odbijanja, ali samo pod uslovom da za to postoji utemeljen javni interes.

4. Pravo je novinara da, u odnosu prema državnim i drugim institucijama kontinuirano postavlja pitanja za koja smatra da su od interesa za javnost, bez obzira na to da li su zamoljeni da to prekinu ili ne.

5. Novinar ne izveštava o temama u kojima ima lični interes, odnosno o temama u kojima dolazi do konflikta interesa.

Smernice:

- Novinar ne sme da izveštava ili iznosi stavove o ljudima s kojima je u krvnom srodstvu, braku, bližim porodičnim ili prijateljskim odnosima.
- Novinar/urednik ne treba da izveštava o temama u kojima kao član upravnog, nadzornog ili poslovnog odbora kompanije/organizacije/kлуба, i slično, ima lični, politički ili komercijalni interes.
- Novinar ne bi trebalo da se bavi sektorom u kojem član njegove (bliže i dalje) porodice ili blizak prijatelj ima moć odlučivanja.

- Novinar ne sme da piše o deonicama ili kompanijama od čijeg poslovnog uspeha zavisi njegov ili interes njegove (bliže i dalje) porodice ili prijatelja. Ukoliko takav interes postoji, novinar je dužan da o tome obavesti urednika.
- O deonicama kojima je trgovao ili namerava da trguje novinar ne bi trebalo da izveštava.
- Novinar ne sme da koristi svoj položaj kako bi saznao bilo šta što nije u vezi s njegovom profesijom, ili pridobio bilo kakvu materijalnu ili nematerijalnu korist.
- Aktivno zagovaranje u političkoj, izbornoj ili medijskoj kampanji (političke stranke/kompanije, i slično), ne može da se obavlja istovremeno s novinarskim/uredničkim poslom.
- Novinari ne mogu da učestvuju u političkim kampanjama, da nose partijska obeležja ili da se izjašnjavaju u korist/u ime nekog političkog kandidata. Politička aktivnost članova njihove porodice takođe bi mogla da uzrokuje stvaran ili prividan sukob interesa.
- Novinar ne bi trebalo da nastupa pred nekom grupom, ukoliko postoji mogućnost da taj nastup stvori utisak prividnog ili stvarnog sukoba interesa.
- Novinari i urednici ne mogu istovremeno da rade u PR, marketinškim i agencijama za lobiranje.
- Sa novinarskom profesijom nespojiv je rad u kontraobaveštajnim, obaveštajnim i drugim bezbednosnim službama.
- Ukoliko medij objavljuje autorski tekst ili prilog predstavnika državne institucije, neophodno je da se, pored njegovog imena i prezimena, navede i funkcija koju obavlja.

VIII POŠTOVANJE AUTORSTVA

1. Mediji i novinari poštuju i primenjuju važeće zakonodavstvo o zaštiti autorskih prava. Kada se dobije dopuštenje za reprodukciju iz drugog izvora, to se čini uz uvažavanje autora i uz navođenje izvora.

Smernice:

- Ukoliko se parafrazira tuđe autorsko delo ili istraživanje, neophodno je navesti autora, odnosno izvor.
- Fotografije moraju da budu potpisane imenom i prezimenom autora ili vlasnika fotografije.
- Kršenje autorskih prava neovlašćenim reprintom, kopiranjem fotografija iz štampanih medija, „skidanjem“ (download) fotografija sa Interneta, smatra se teškom povredom ovog Kodeksa.
- Fotografije se ne mogu ustupati drugim licima, organizacijama, institucijama i medijima bez saglasnosti autora.

2. Novinar neće kao svoje potpisivati tekstove, crteže, ilustracije, fotografije, video i zvučne zapise drugih autora.

Smernice:

- Ukoliko na tekstu/prilogu radi više novinara/saradnika, potrebno je navesti sve osobe koje su učestvovala u stvaranju tog teksta/priloga, bez obzira na obim njihovog doprinosa, na njihov status i hijerarhijski položaj u medijskoj kući (honorarni saradnik, slobodnjak, novinar ili urednik).
- Fotomontaže i obrađene fotografije moraju jasno da budu razgraničene od dokumentarne fotografije. Čitaoci/gledaoci ne smeju se namerno dovoditi u zabludu.

3. Novinar treba da odbije da potpiše tekst, fotografiju, crtež, ilustraciju, zvučni ili video zapis:

- kada je uredničkom, lektorskom ili drugom intervencijom izmenjen

tako da je promenjen njegov smisao, kao i ukoliko su te izmene suprotne mišljenju i uverenju novinara,

- u slučaju kada za to novinar ima opravdani interes (lična sigurnost, itd).

Smernice:

- Novinar ne bi trebalo da se potpiše ako nije učestvovao u pripremi i izradi teksta, fotografije, crteža, ilustracije, zvučnog i video zapisa.
- Ukoliko je promenom nadnaslova, naslova i podnaslova urednik promenio smisao i intonaciju teksta, fotografije, crteža, ilustracije, zvučnog i video zapisa, novinar je dužan da na to skrene pažnju uredniku, i da zahteva izmene. Ukoliko urednik ne prihvati zahteve novinara, on ima pravo da traži izostavljanje svog potpisa, odnosno da povuče tekst, fotografiju, crtež, ilustraciju, video i zvučni zapis.

4. Urednik je obavezan da usliši zahtev novinara da ga ne potpiše pod tekstom, fotografijom, crtežom, ilustracijom, zvučnim ili video zapisom ukoliko novinar smatra da bi time bila ugrožena njegova bezbednost.

Smernice:

- Korišćenje pseudonima treba izbegavati. Ukoliko je u pitanju informacija od izuzetnog značaja za javnost, odnosno informacija čije bi objavljivanje moglo da ugrozi ličnu bezbednost novinara, upotreba pseudonima smatra se opravdanom.

5. Arhivski audio i video zapisi moraju da budu označeni na odgovarajući način.

Smernice:

- Fotografija uz tekst/prilog koja nije nastala na samom događaju koji ilustruje, mora da bude naznačena kao arhivska.
- Potrebno je jasno naznačiti svaku fotografiju koja nije nastala neposredno na događaju, a služi njegovom ilustrovanju.

IX ZAŠTITA NOVINARA

- 1.** Novinar koji se pridržava ovog kodeksa uživa podršku i zaštitu svog profesionalnog udruženja.
- 2.** Novinar koji se pridržava profesionalnih i etičkih standarda ima pravo na pravnu i materijalnu pomoć u zaštiti od nasilja, pretnji, uvreda i drugih negativnih posledica zbog obavljanja novinarske profesije.
- 3.** Svako ko smatra da je novinar povredio neku od odredbi ovog Kodeksa, može se obratiti Sudu časti i Savetu za medije.

PRIMERI

ETNIČKA PRIPADNOST OSUMNJIČENIH POČINILACA KRIVIČNIH DELA

Novinari, ponekad i po inerciji, pominju etničku pripadnost osumnjičenih počinilaca krivičnih dela. Prema domaćem i međunarodnim etičkim kodeksima, taj podatak objavljuje se samo u slučaju kada je etnička pripadnost od ključne važnosti za prirodu krivičnog dela. Ova odredba najčešće se krši u slučaju pripadnika romske nacionalnosti.

U izveštaju o zločinu počinjenom u Sarajevu, jedan dnevni list piše: „Podsetimo, nesrećna starica živa je spaljena 20. januara, oko 20.30 časova, u haustoru zgrade u ulici Azize Šaćirbegović, gde je stanovala. Ovo gnusno i svirepo delo izvršila su trojica maloletnih Roma, M. R. (15), H. R. (16) i O. J. (15)“. Slična je situacija i kada su u pitanju druga krivična dela: „Trojica maloletnih Roma opljačkala su juče oko 14 časova prodavnicu prehrambene robe „Padrino“ u ulici Kralja Milutina broj 65“.

Novinari moraju da budu svesni da se pljačkama i svirepim ubistvima bave pripadnici svih nacionalnosti, i da je priroda tih krivičnih dela najčešće potpuno nezavisna od etničke pripadnosti počinioca.

S druge strane, etnička pripadnost žrtve takođe se pominje samo ukoliko je taj podatak presudan za ono što je žrtva doživela. Ukoliko je, na primer, pripadnik „Skinhedsa“ ubio ili napao pripadnika romske nacionalnosti, mediji su dužni da objave i podatak o ideološkoj pripadnosti osumnjičenog, i podatak o nacionalnoj pripadnosti žrtve, budući da je to u neposrednoj vezi s krivičnim delom.

SEKSUALNO OPREDELJENJE OSOBA O KOJIMA SE PIŠE

Seksualno opredeljenje spada u domen privatnosti, a sloboda seksualnog opredeljenja u elementarna ljudska prava. Seksualno opredeljenje osoba o kojima se izveštava pominje se jedino u slučaju da je taj podatak u neposrednoj vezi sa temom izveštavanja. U slučaju počinitelaca krivičnih dela, podatak o seksualnom opredeljenju ima isti status kao i podatak o etničkoj ili drugoj pripadnosti osumnjičenog ili žrtve – objavljuje se samo ako je krivično delo direktno uzrokovano seksualnim opredeljenjem.

Najgrublje kršenje ove odredbe dogodilo se krajem 2007, kada je osumnjičeni, inače poznat široj javnosti kao biseksualac, navodno ubio svoju majku. U to vreme, zabeleženi su naslovi: „Topli brat ubio majku“, „Ispovest gej ubice“, „Gej monstrum“ i slično.

Novinari moraju da budu svesni da svoje bližnje ubijaju i heteroseksualci, i homoseksualci, i biseksualci, i transeksualci. Činjenica da je u ovom slučaju osumnjičeni homoseksualac ili biseksualac nije bitna za počinjeno krivično delo, i iskorišćena je isključivo u cilju „atraktivnosti“ izveštaja i stereotipizacije jedne grupe.

ZAŠTITA PRIVATNOSTI

Čak i u slučaju da decidno ne navedu podatke koji bi mogli da otkriju identitet maloletnika ili žrtve krivičnog dela, mediji to mogu (nehotice ili tendenciozno) da učine objavljivanjem posrednih podataka koji će ukazati o kome je reč. U slučaju osoba nepoznatih široj javnosti, to nema značaj na nacionalnom nivou, ali su posledice po osobu o kojoj je reč dalekosežne – posebno ukoliko je reč o pripadniku manje sredine.

U izveštaju o porodičnom seksualnom nasilju, jedan dnevnik objavljuje inicijale maloletnice, ali i prezime i zanimanje njenog oca: „Dr V. Suljić, ugledni lekar iz Bora, juče uhapšen jer je devet meseci seksualno zlostavljao osmogodišnju ćerku jedinicu A.S“. Samo nekoliko dana kasnije, u istom listu objavljen je pun identitet osumnjičenog, i to u formi njegove ispovesti: „Vladimir Suljić, koji je osumnjičen da je bludničio nad svojom devetogodišnjom kćerkom, tvrdi da nije manijak i da voli dete“. Na ovaj način, imajući u vidu da je u pitanju manji grad, da je osumnjičeni lekar (pa je, samim tim, poznat svojim sugrađanima), pravo na privatnost zlostavljane devojčice potpuno je prekršeno, što će, svakako, imati posledice na njenu budućnost.

Novinari moraju da budu svesni moći medija i posledica svog načina izveštavanja, kako po širu javnost, tako i po osobe o kojima izveštavaju.

ZLOUPOTREBA NEZNANJA

Podatke o osobama čija privatnost mora da ostane zaštićena, novinari često dobijaju od državnih organa, socijalnih, medicinskih ili drugih institucija.

Primera radi, Ministarstvo unutrašnjih poslova na svojim konferencijama za novinare, u svojim saopštenjima i na web site-u, objavljuje imena i fotografije osumnjičenih, kao i detalje počinjenih krivičnih dela. Lekari, socijalni radnici ili vaspitači u razgovoru s novinarima povremeno otkriju informaciju koja bi, ukoliko se zloupotrebi, mogla da nanese štetu maloletnicima ili drugim osobama. Takvu „otvorenost“, neznanje ili dobronamernost ne treba zloupotrebljavati, budući da to može imati direktne posledice na život ljudi o kojima se izveštava.

Tokom 2004, na naslovnim stranicama više dnevnih listova objavljena je fotografija četvoro vaspitno i fizički zapuštene dece iz malog banatskog mesta. Lekari zrenjaninske bolnice, želeći da novinarima objasne kako su deca izgledala i šta su doživela, iskoristili su fotografije iz bolničke arhive, i predali ih medijima. Neki mediji su preko očiju dece stavili „crne trake“ (navodno, radi zaštite identiteta), ali je vrlo specifičan izgled maloletnika učinio da njihovim sugrađanima bude potpuno jasno o kome je reč. Tom prilikom kršenje etičkog kodeksa nastavljeno je i kroz objavljivanje drugih podataka koji je trebalo da ostanu nedostupni široj javnosti.

NASILNI SADRŽAJI

Prilikom izveštavanja o počinjenom nasilju, novinar mora da vodi računa o potrebi javnosti za informacijom, odnosno interesu i osećanjima žrtava i neposredno pogođenih osoba. Zabranjeno je da se, radi senzacionalizma ili „atraktivnosti“ izveštaja, objavljuju informacije koje nisu neophodne za razumevanje suštine događaja, a pritom mogu da dovedu do uznemirenosti kako žrtava i njihovih bližnjih, tako i šire javnosti.

Izveštaj o porodičnom ubistvu, inače prepun detalja počinjenog krivičnog dela, jedne dnevne novine naslovile su sa: „Rasporio ženu i izvadio joj creva“. U tekstu o ubistvu maloletnice, navodi se kako je osumnjičeni „stao devojčici nogom na leđa i pocepao joj jetru“. Posebno je upečatljiv način izveštavanja o čoveku koji je 2007. osumnjičen za teško ubistvo, i tokom istrage nezvanično povezivan s različitim sektama. Osim što je tom prilikom prekršeno pravo na pretpostavku nevinosti, i što su otvoreno diskriminirani pripadnici manjih verskih zajednica, objavljavani su detalji istrage, nepotvrđene informacije i vrlo neprijatne spekulacije: „Danijel Jakupek Žak (26), koji je ubio i potom iskasapio Luku Opačića (5) i njegovog ujaka Vasilija Trbovića (26), prema saznanjima iz policije, jeo je delove tela svojih žrtava i pio njihovu krv!!!“.

NASLOVI

Naslovi tekstova moraju da budu u skladu sa njihovim sadržajem, bez obzira na to da li se urednik/novinar privatno slaže sa izrečenim stavovima sagovornika i izvora, odnosno sa samim sadržajem teksta.

Jedan novosadski dnevnik objavio je tekst o porodičnom nasilju nad ženama, pri čemu je istraživanje pokazalo da postoje i muševi – žrtve nasilja. Iako se eksplicitno navodi da su žene žrtve u više od 90 odsto prijavljenih slučajeva, naslov teksta je „Gospođe šamaraju otrovnim jezikom“, a podnaslov „Biju balkanske muškarčine, al’ biju i žene“. Ni jedno ni drugo ne odgovara sadržini teksta, i diskriminiše žene, što je protivno etičkom kodeksu.

ZA IZDAVAČA:

Fondacija Konrad Adenauer, Claudia Crawford

DIZAJN KORICE:

Matija Kujundžić

REDAKCIJA:

Aleksandra Popović

PRE-PRESS:

DIA ART

ŠTAMPA:

PUBLISH

TIRAŽ:

5.000

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

179.1

070.11

KODEKS novinara Srbije : uputstva i
Smernice / [urednik Aleksandra Popović]. –
Beograd : Fondacija "Konrad Adenauer", 2009
(Beograd : Publish). - 37 str. ; 21 cm. -

Tiraž 5.000. - str. 7: Predgovor / Claudia
Crawford.

ISBN 978-86-86661-21-0

1. Поповић, Александра [уредник]
а) Новинарска етика
COBISS.SR-ID 155080972